

Zavestni graditvi novega sveta ne more prav nič koristiti zavest, ki se ima sama za izvor vsega, kar je. Bistvo vprašanja o družbenem pomenu vsakršnih subjektivističnih teorij v naši sodobni družbeni stvarnosti je sila točno zadel tovariš Djilas, ko pravi:

»Samo tista zavest, ki se zaveda, da je pogojena, lahko tudi odkriva zakone svoje pogojenosti, zakone objektivnega sveta, ter ima hkrati tudi važno vlogo v njegovem gibanju.«⁹⁹

Prav v tem je stvar. Reševanja problemov, ki jih postavlja prehodna doba, se je moči lotiti samo po metodah znanosti. Ljudje, ki zavestno gradijo socializem, iščejo bistvo in vzroke vsakemu novemu pojavu v stvarnosti sami, v družbenih premikih naše dobe, se pravi, prodreti skušajo kar najgloblje v sodobno družbeno dogajanje. In prav na ta način, odkrivajoč nove zakonitosti tega dogajanja, ustvarjalno razvijajoč Marxov nauk in v praksi preverjajoč pravilnost svojih misli, postajajo v svoji praktično-revolucionarni dejavnosti zmerom svobodnejši.

S teh vidikov, se pravi, v interesu dejanskega napredka naše družbene misli je potrebna načelna idejna borba proti eksistencializmu in njemu podobnim subjektivističnim in individualističnim pojavom v duhovnem življenju naših dni.

PRAVLJICA

Milan Šega

Mislim, da mi je bilo takrat enajst let. Stanovali smo v stari, zelo stari hiši, kjer so bile sobe velike in temne, in čeprav so bili vsi zidovi, preden smo se vselili, prebarvani, je vlaga kmalu spet udarila na dan in s temnosivimi lisami prekrila skoraj sleherni kotiček v stanovanju. Oče je rekel, da prihaja ta mokrota od reke, ki je tekla nedaleč od naše hiše, tik za velikim in zanemarjenim vrtom sosedne, še bolj stare in še bolj vlažne hiše, ki pa je bila že dolgo vrsto let prazna. Oče je še rekel, da se bomo kmalu preselili, če bo le mogoče, že pred zimo — vendar pa smo ostali v hiši ob reki ne samo tisto zimo, temveč še nekaj hudo mrzlih in neprijetnih zim.

In da smo ostali v njej toliko časa, je bil vzrok predvsem v nenadni očetovi smrti; in prav zaradi te smrti se mi je ta mrzla in vlažna

⁹⁹ Gl. »Nova misao«, 1953, št. 1, str. 59.

hiša tako močno vtisnila v spomin, da jo še danes vidim pred seboj, staro in sivo, neprijazno in mračno, s škripajočim lesenim stopniščem, polno najrazličnejših шумov, med katerimi je bil najbolj razločen шум bližnje reke, grozeče razločen zlasti ob večerih po dežju, ko sem sam ležal v postelji v svoji sobi.

In še zaradi nečesa tolikokrat mislim na hišo, kamor smo se vselili, ko mi je bilo enajst let, in v kateri mi je umrl oče; nanjo in na življenje v njej, na reko in na vrt sosedne hiše, zlasti pa na prazno in zapuščeno hišo, kamor sem zašel tistikrat samo enkrat — na vse to me veže še neki spomin, neko nenavadno in zame še zdaj nerazumljivo srečanje.

Bilo je le nekaj tednov po očetovi smrti. Že od zgodnjega jutra sem bil sam v hiši. Mati je odšla v mesto, še preden sem vstal; že nekaj dni je odhajala ob tej uri, ne da bi stopila pred odhodom v mojo sobo in me poljubila, česar ni dotlej še nikdar pozabila. Vedel sem, da odhaja zaradi nekih očetovih reči, ki jih je morala opraviti zdaj sama, in da ji je bila ta pot v mesto težka in ponižujoča. Tiste dni je pogosto jokala. Vsako jutro sem slišal njene stopinje po lesenem stopnišču in po pesku pod mojim oknom. Odhajala je hitro in — kot se mi je zdelo — na skrivaj, kakor v bojazni, da je ne bi poklical in želel oditi z njo v mesto. Tistega jutra pa njenega odhoda nisem slišal. Ko sem se zbudil, sem dolgo zaman čakal, kdaj se bodo oglasili njeni koraki. Čakal sem dolgo in nestrpno, vedno bolj prepričan, da je to pot ostala doma in da se bo vsak trenutek prikazala v moji sobi. Nato sem vstal, se na pol oblekel in bos stekel iz sobe po stopnicah v kuhinjo, kjer sem jo našel vsako jutro, kadar ni odšla v mesto. Kuhinja je bila prazna. Na ognjišču me je čakal zajtrk, na stolici voda za umivanje, v kotu pod oknom osnaženi čevlji — natanko tako kot ponavadi. Moje oko ni moglo opaziti niti najmanjše spremembe, nič takega, kar bi me lahko vznemirilo, in vendar se me je nenadoma polotilo čudno, neznano vznemirjenje, nekaj, kar me je gnalo, da bi stekel za materjo v mesto, jo dohitel in ji karkoli rekel, jo pogledal in se je z roko dotaknil. Pustil sem zajtrk in stekel iz kuhinje. Skozi odprta vežna vrata se je na mračno, črno stopnišče in na kamnit zid usipalo nekaj medlih, pozno poletnih sončnih žarkov, шум v poletju plitve reke je bil slaboten in komaj slišen, v hiši tišina, ki jo je trgalo le enakomerno padanje kapljic iz pokvarjene vodovodne pipe. Za trenutek sem obstal, potem pa z vso naglico, ki sem jo zmogel, zbežal na dvorišče in z dvorišča na cesto. Tam sem se ustavil, ves zadihan, še zmerom vznemirjen in kakor obseden od želje, da bi odhitel za materjo

v mesto. Mesto je bilo pred menoj onkraj reke, pokrito z meglo, tiho in mrtvo.

Obstal sem le nekaj korakov od železne ograje, ki je zapirala dohod v sosedno hišo, v hišo, ki je bila že nekaj let prazna in zapuščena in kamor ni moja noga še nikoli stopila. Obdajal jo je velik, z gostim grmičevjem porasel vrt, ki se je končaval ob bregu reke; ograja se je na nekaj mestih podrla in zarjavela, nekoliko nagnjena vratca, prepletena z debelo žico, so bila — kar pomnim — vedno tesno zaprta z veliko, težko ključavnico.

Zdaj je ta ključavnica na široko zevala in vratca so bila priprta komaj za toliko, da se je človek le stežka zrinil skozi na stezo, ki je vodila k hiši, skriti v listju dveh starih, ogromnih kostanjev.

To nepričakovano odkritje je bilo dovolj, da sem pozabil na mater in na vznemirjenje, ki se me je vsega polastilo to jutro. Nekaj trenutkov se nisem niti zganil. Pogled mi je obvisel najprej na ograji, nato sem ga počasi in obotavljaje, ne brez strahu dvignil preko ograje in grmičevja proti hiši. Srce mi je razbijalo in v očeh, s katerimi sem skušal predreti gosto zelenje, ki je obdajalo hišo, sem začutil rahlo bolečino. V hiši in okoli nje ni bilo opaziti ničesar. Oknice edinega okna, ki sem ga mogel razločiti s ceste, so bile zaprte in na kamnitem stopnišču pred vhodnimi vrati je nepremaknjena ležala odpadla rogovila, ki je bila tam že dolgo časa. Potem sem se premaknil in stopil za korak bliže k ograji. To, kar sem čutil zdaj, ko sem premagal v sebi prvo presenečenje, ni bil več strah; po prvem koraku me je obšla neka sladka, mrzlična odrevenelost, bilo mi je, kakor da ne morem storiti nič drugega, kot stati pred ograjo, ki ni bila več ista navadna železna ograja, kakršno sem poznal od poprej — in ne samo ograja, tudi vrt, oba kostanja in hiša, vse se je v hipu spremenilo in zadobilo novo, pomembnejšo obliko. Svet pred menoj je iz vsakdanje resničnosti, ki sem jo srečaval vsak dan, postal tuj, skrivnosten svet, svet, ki sem ga poznal iz pravljic; in prav zato me je strah minil in namesto njega sem občutil samo še nekaj prijetno vabljivega in lepega.

Ta občutek je ostal tudi potem, ko sem začul od onkraj ograje, iz grmičevja ali pa od hiše zvonek smeh, ki je bil tako čist, nekako prozoren in tako kratkotrajen, da bi človek moral podvomiti v njegovo resničnost, če ne bi prav ta smeh še bolj zaokrožil in dopolnil podobo pravljičnega sveta, ki so jo v meni nepričakovano vzbudila odprta vrtna vratca. V meni ni bilo nobenega pomisleka več. Odrevenelost je po tem smehu izginila. Zrinil sem se skozi priprta vratca in stekel po stezi naravnost proti hiši. In ko sem tekkel, mi je bilo, da tečem v raz-

burljivo skrivnost, da tečem v pravljico in da se mi v tej pravljici, s katero se bom vsak trenutek srečal, ne more zgoditi nič hudega.

Ustavil sem se pred vhodnimi vrati in veselo zaklical: »Tu sem. Hej, tu sem.«

Prisluhnil sem, toda okoli mene je bila samo tišina. Vendar me to ni zmotilo. Moja veselost se je še povečala. Odrinil sem težka vrata, ki so glasno zaškrpala, in stopil v mračno vežo, ki je bila tolikanj vlažna, da me je zazeblo, kot bi stopil z bosimi nogami v mrzlo vodo. Zaklical sem še enkrat: »Hej, tu sem. Oglasi se. Me slišiš?« Klical sem nekoga, o katerem sem si ustvaril predstavo, da je otrok kot jaz, nekdo, ki je prav tako kot jaz zašel v to veselo pravljico; predstavljal sem si ga zelo lepega, takega, kakršni so v pravljici mladi in dobri ljudje, posebno lepega in milega prav zaradi mračnega in neprijetnega okolja, ki naju je obdajalo.

Klical sem zaman. Pred menoj je bilo strmo leseno stopnišče in z vrha, kjer sem lahko razločil velika, črna vrata, je padal preko stopnišča do mojih nog svetel in živ trak svetlobe. V tej svetlobi sem samo hipec nato zagledal drobno in vitko dekliško postavo, najprej samo obris, brž zatem pa še obraz, lase in roke, s katerimi se je oprla ob ograjo stopnišča. V njeni drži je bilo vse preprosto in naravno, prav nič nenavadnega, nenavadna je bila le ljubkost te postave in čudna lepota obraza in oči, ki so me gledale z radostnim in srečnim pogledom. Nič ni rekla. Meni pa je bilo, kakor da sploh ne morem odpreti ust. Toda to ni bila groza, kakršna me je mučila včasih v snu. Onemel sem zaradi občutja prevelike sreče, ki je doslej nisem poznal; prevzela me je lepota, kakršne do tega trenutka nisem srečal. In tudi pozneje nikoli več.

Naposled se mi je le posrečilo odpreti usta. »Nikoli te še nisem videl,« sem rekel, in se sam ustrašil svojega glasu v prazni hiši. Strmel sem ji v oči, ki so bile črne, ozke in dolge. »Povej mi svoje ime.«

Ni odgovorila. Toda še vedno se je smehljala. Nato se je počasi obrnila, odprla velika, črna vrata in izginila za njimi. Zdaj sem zaklical:

»Kam greš? Počakaj!«

Stekel sem po stopnicah in za njo v sobo. Soba je bila velika in svetla, okno v njej, ki je bilo obrnjeno proti reki, je bilo odprto in brez šip. Pod noge mi je zavel topel veter. Obstal sem. V sobi je ni bilo več. Tudi v sosedni sobi, kamor so vodila edina vrata, je ni bilo. Slišal pa sem njene korake v naslednjem prostoru, hodila je zelo počasi, komaj da se je premikala, toda ko sem odprl vrata tudi v ta prostor, je moj pogled objel le prazne stene in nič drugega. Zdaj sem stekel. Moral sem jo še enkrat videti in moral sem zvedeti, kdo in

odkod je. Niti za trenutek nisem pomislil na to, da bi bila njena podoba samo privid. Vedel sem, da sem jo res videl, in prav zato sem jo želel srečati še enkrat. V zadnji sobi je tik pred menoj zaprla vrata. Ko sem nato zdrvel skozi nje, sem jo v resnici še enkrat zagledal. Stala je sredi stopnic, z eno roko na ograji in z nazaj, proti meni obrnjeno glavo. Gledala me je s toplim, milim smehljajem, obraz, ki sem ga tokrat videl razločneje, je bil prosojno bel, ustnice nežne in polne, lasje pa zamolklo črni in dolgi. Oblečena je bila v kratko belo obleko s tenkim rdečim trakom okoli pasu. V laseh je imela pentljo iz istega traku.

Zdaj nisem več spregovoril. Ko je odšla, nisem več stekel za njo. Odšla je zelo počasi in kar sem še videl, je bila njena bela obleka, ki je izginila med grmičevjem na vrtu. Že takrat sem grenko zaslutil, da sem jo za vedno izgubil — in res je nisem srečal nikoli več in če sem takrat mislil, da srečanje s tem dekletcem v prazni in zapuščeni hiši ni bil samo privid, tega danes, po mnogih letih ne morem več misliti. Danes vem, da je bila pravljica.

AGNUS DEI

Ivo Zorman

Močan veter je pritiskal po dolini in se zaganjal v breg proti Jernovemu, da je presunljivo ječalo v starem ostrešju samotne kmetije in požvižgavalo v dimniku. Oknica, ki ni bila pritrjena, je udarjala ob zid in vrtna lesa je zanihala ter zaškripala v lesenih tečajih. Slama, ki je bila raztresena po dvorišču, se je dvignila v vetru ter v vrtincu zaplesala nad hišo in v mogočnih smrekah, ki so v ravni vrsti rasle za kmetijo, je skrivnostno pošumevalo.

Tinka je sedela ob klopi na peči. Pletla je in se ozirala na dete, ki je spalo v zibki. Bila je to stara zibka, njo so že zibali v njej in njenega očeta tudi. Na končnicah je bilo izrezanih po dvoje src, okoli njih pa so ostali komaj opazni sledovi nekdanj živopisanih barv. Dete pa — to je bilo nekaj posebnega. Lica so bila od spanja nekoliko zardela in napeta, da so mala usta kar izginila med njimi. Ob peči je bilo vroče, čelo se je rahlo orosilo in plavi, kodrasti lasje so se v potu lepili nanj. Obraz je bil v spanju spokojen, najmanjša senca ni šinila čezenj. Samo roke, ki so bile stisnjene v pesti, so se včasih zganile. Tinka se je neštetokrat sklonila nadnje ter rahlo poljubila zalita zapestja in male prste, ki so se ob stisku ugrezali v mehko dlan.